

Kész Orsolya

MÁSOK ÉLETE

SZVOREN EDINA: *AZ ORSZÁG LEGJOBB HÓHÉRA.*

BUDAPEST, MAGVETŐ, 2015.

MILBACHER RÓBERT: *SZŰZ MÁRIA JEGYESE.*

BUDAPEST, MAGVETŐ, 2016.

Szvoren Edina, a nagy kisprózalista abszolút favoritjának legutóbbi kötete *Az ország legjobb hóhéra* és a tavalyi Margó-díjas Milbacher Róbert *Szűz Mária jegyese* című könyvének összehasonlításával kapcsolatban bizonyára rögtön több kérdés is adódik, ugyanis keresve se lehetett volna két egymástól ennyire (szemléletében, poétikájában, választott elbeszélői pozíciójában) eltérő kötetet találni. Ha a Milbacher-könyvet annak a története érdekli, hogy miként épít fel egy közösség egy aknatornyot, akkor a Szvoren-ét az, hogy milyenek ezek a megnyitott föld szájára illesztett, bonyolult, a földet kizsigerelő, kecses szerkezetek – *amikor kemény érintkezik keményenyelel*. Azonban úgy vélem, ez a két egymástól sok szempontból különböző kötet, illetve az őket övező élénk diskurzus leképezi a kortárs rövidpróza két izgalmas poétikai vonulatát és azok befogadási horizontjait, így elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy a választott (novella) formában ezek milyen megoldásokkal operálnak.

„Azoknak, akiket illet, csak nem tudják elmondani.”

Milbacher Róbert debütáló könyve a tavalyi év egyik legtöbbet tárgyalt és legkülönbözőbb kritikusi véleményeket előhívó kötete. A szöveg lazán összekapcsolódó fejezetekből, ismétlődő szereplőkből, ám azonos helyszínből tevődik össze, s mindez a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarországnak vidéki hétköznapiját igyekszik megmutatni. Ami azonban már rögtön az előszóban zavaróvá válhat az olvasó számára, az a narrátor szólama. Nem csupán az problémás, hogy ki és milyen pozícióból beszél, de az is, hogy mit és hogyan mond (az előszó ebből a szempontból igencsak elhibázott). A kötet narrátora ugyanis súlyos problémákat vet fel, amilyenek például az

antiszemitizmus, a II. világháborús és poszt-auschwitzi traumák (*A Je Pista meg a Bandi kiássák a csontokat*), a vidéki cigánysághoz (*A Lulumbának kell egy csapat, Hová tűntek a cigányok?*), a nem heteronormatív szexualitáshoz való viszony (*Még a Kárec Rozika néniének is megáll a tudománya, Hozzák a Szép Zulét*), az alkoholizmus és az erőszak természetessége, az anyagi kiszolgáltatottság és munkanélküliség a hetvenes-nyolcvanas évek vidéki létfeltételei között (*Valaki fölgyújtja a berakó Jenő tanyáját*) stb., illetve tágabb értelemben azzal kapcsolatban, hogy ezek hogyan válnak a legtermészetesebb és legközvetlenebb viszonyokká bizonyos közösségekben.

A vidék nyelvét reprodukálni kívánó, mégis túlstilizált és fölösleges elemekkel (erőltetettek olykor a káromkodások, trágárságok vagy rontott szerkezetek) dúsitott nyelv azonban időnként nem teszi lehetővé, hogy az olvasó komolyan vegye ezeket az egyébként húsbavágó problémákat (még akkor sem, ha az általam alcímben kiemelt mottó ezt a törekvést is hangsúlyozza). Ez a típusú nyelv ugyanis alkalmanként nosztalgiát és anekdotikus jelleget eredményez, illetve már-már parodisztikus hatást kölcsönöz bizonyos eseményeknek, amiktől azok vesztenek komolyságukból, fontosságukból és súlyukból. Az egyes novellákban megjelenő humor sem egyenletes, bár többnyire szintén a prezentált kiszolgáltatottságot, egymásrautaltságot és nyomort igyekezik feloldani.

Innen is látszik, hogy egy adott nyelv használata nemcsak művészi-stilisztikai kérdés, hanem társadalmi-etikai, sőt politikai is. Szóra bírható-e az alárendelt? – ez a spivaki kérdés a nyelvvel rendelkezés felelősségére is felhívja a figyelmet, illetve arra, hogy mások helyett beszélni mindig valamilyen hatalmi gesztus is, amellyel jó óvatosan bánnunk. Milbacher pedig olykor nem enyhíti az artikulálatlanság és artikulálhatatlanság, a nyelvtől való megfosztottság problémáját (ami ezekben a közösségekben jelen van), a(z) (ön)kifejezés minimumát biztosítva a szereplőknek: tehát nem nyelvet és arcot ad, ellenkezőleg, ráerősít bizonyos formákra (amelyekkel olykor egyszersmind egzotizálja is az adott közeget), kívülről és felülről, ami többnyire az elbeszélőnek a már említett zavarba ejtő pozíciójából fakad (nem tudjuk, hogy ki ő, hogyan kapcsolódik a közösséghez, mit tud vagy mit tudhat, mennyire hiteles és érvényes a megszólalása a közösség szempontjából stb. – csak sejtéseink lehetnek róla).

A mikszáthi anekdotikus hagyományra építkezve Milbacher rendkívül éles kérdéseket vet fel a vidék problémáival kapcsolatban, azonban ahogyan arra Margócsy is felhívja a figyelmet, a klasszikus magyar irodalomban jellemző egy olyan ábrázolási tendencia, amely úgy tesz, mintha az egyszerű,

derék, erényes nép a szegénységtől nem szenvedne, hiszen természeténél fogva igénytelen s megelégedett volna, kizárólag a hatalom önkényes visszaéléseivel szemben tűnik védtelennek és kiszolgáltatottnak – oly típusú tényleges, fizikai szegénységgel, mely az élet vitelének mind külső, mind belső meghatározottságait radikálisan befolyásolná, s az anyagi megfosztottságból következően lelki-erkölcsi megnyomorodást is hozna magával, szinte alig beszélnek. Mintha Milbacher maga is belecsúszna ebbe helyenként, ha pedig mégis sikerül megmutatni valamit ennek a világnak a kiszolgáltatott viszonyaiból, az rögtön vissza is vonódik valamilyen parodisztikus elemnek köszönhetően.

Mivel a sztenderd nyelvhasználat sokszor valóban kirekeszti azokat, akik nem értik és nem használják, fontos kísérletezni olyan beszédmódokkal, amelyek lehetőséget biztosítanak arra, hogy adott közösségek elmondhassák történetüket a saját nyelvükön. Csakhogy a kötet bizonyos pontjain az a nyelv, amit a szerző teremt, éppúgy elidegeníti őket saját élettörténetüktől, s csak ritkán teszi láthatóvá a láthatatlant, a bizonytalant, a periférikusát (a láthatóvá tétel sikerességére egyébként jó példa *A Bizdó Józsika tisztára meboldul* című zárófejezet), azokat, akik meg vannak fosztva saját történetüktől.

„ezek emberi gesztusok, ez nem a pokol”

Szvoren pillantása elsősorban nem a társadalomra (vagy annak egy jól meghatározott szegmensére), hanem az egyénre esik, s az érzékelhető világ megtapasztalásának pontosabb leírása okán lemond az időbeliről és a történetiről egyaránt. Mindvégig a történet másodlagossága jellemző, sokkal inkább az érzéki tapasztalatok fontosak. A kötet 29 novellát tartalmaz, ezek döntő többségében egyes szám első személyű elbeszélések, amelyek a család (főként a szülő–gyermek viszony – *Anyánk teleszkópos élete*, *Szegény mókusarcú Decsi*, *Kionkákék, És én?*) és más intim viszonyok (pl. a *Hoy Tranfúrótorny*, *Kafarnaumi csoda*) klausztrófób, elidegenedett jellegével és kényszerközösségével foglalkoznak. Ez a típusú építkezés azt állítja, hogy a közösség nem tudhat megfelelően működésbe lépni a személyes nélkül, ezért perspektívája mindig az egyéné, s a közösséghez való tartozás is a magán-tapasztalatokon, az emberi élet egyéni és töredékes pillanatain keresztül mutatkozik meg.

Az az eljárás, ami majdnem minden novellában közös: az aprólékos és érzéki leírások alkalmazása, illetve a test (re)prezentációja, ami nem mint

felület, hanem mint az önmagammal és a másikkal való viszony egyetlen biztosítéka jelenik meg. Éppen ebből fakad, hogy ilyen viszonyok között még az önbántalmazás vagy a test valamilyen értelemben vett kiszolgáltatása (*Trifánné, kedves, Csonka, jól sikerült, Maruzsálem*) is lehetőségként tűnhet fel, úgy, mint kapcsolódási alternatíva a másikhoz, saját magamhoz, a külvilághoz. Trifánné például úgy fogalmaz, hogy „szeretném, ha Dreyló úr vagy másvalaki súlyos kövekkel rakná tele a retikülöm, hogy a földbe nyomódjak: s akkor onnan, ahova megyek, a saját lépteim mély barázdájában találhatnék vissza oda, ahonnan jövök” (13.). Az ilyen jellegű érzéki tapasztalat ugyanis legtöbb esetben legalább valamilyen közöset, közeget, értést hoz létre, egyfajta elemi, affektív, érzéki választ – „ezek emberi gesztusok, ez nem a pokol” (24.).

Az érzékelés kitágítása, az emberi test tapasztalatai, a *dolgok szaga* a lényeges ebben a prózában; az emberekhez és a tárgyakhoz való kapcsolat anyagi értelemben szerves volta, amiből egyszersmind az is következik, hogy az érzéki megismerés etikai dimenziói tárulnak fel mindenütt. Ezért lényeges a test és a különböző tárgyak egyre pontosabb érzékelése, leírhatóságuknak kerete, a szereplőknek a befogott terekkel és tárgyakkal való kapcsolata mint a megértés legalapvetőbb formája, akkor, amikor a beszélésben az én minduntalan csak a beszéd lehetetlenségét és elutasítását tapasztalja.

Ugyanakkor a tömör, sűrített nyelv, az elliptikus szerkezet és az érzéki képek felrobbantják és leleplezik azokat a (főleg) nyelvi kliséket, amelyek a kommunikációt hátráltatják. Ennek egyik legszembetűnőbb példája a *Maruzsálem* című novella, amely a szüleiiktől távol tanuló gyerekek egy Skype-beszélgetését (illetve annak előzményeit és következményeit) rögzíti, és a „Messze van, mint Makó Jeruzsálemtől” bevett nyelvi alakzatát bomlasztja (már a címben is) két ironikusan eltérített megoldással: „Makó és Jeruzsálem sincs olyan messze egymástól, mint Eger és Pest” (65.); „Makó sincs messzebb Jeruzsálemtől, mint én [a fiú] a rendőrtiszti főiskolától” (66.) – ezzel leplezve egyrészt a szülő–gyermek viszonyban a kommunikáció lehetetlenségét, ami főként a szavak konvencionálisából, a figyelem és az érzékiség hiányából fakad, másrészt megmutatja az arra irányuló folytonos vágyat, hogy létezzünk a másik tekintete számára. Ennek megrázó momentuma a hűg anorexiájának és bulimiájának aprólékos rajza, a fóliába tekert, a gyomorsavtól szétmárt nyálkahártyájú lány, aki ki akarja iz-zadni és öklendezni magából a szülők által küldött születésnap tortát.

A fent említett eljárások (de- és disszeminációs megoldások, nyelvi konvenciók bomlasztása, a leíró nyelvnek az észlelés nyelvivé való alakulása stb.) hatására megnyílik a világ érzékelése az anyagság felé, a szövegek a „jelentéktelen” mozzanatokat teszik jelentékennyé a maguk érzéki, megfogható, konkrét, elementáris és lecsupaszított voltukban, ezzel helyet adva a mindenkori olvasónak és a bárhonnán érkezőnek.